

VREEMDE SNUITEN AAN DE NEDERLANDSE KUST

Peter Reijnders & Sophie Brasseur

In de laatste decennia is in Nederland een aantal vreemde planten- en diersoorten gesignaleerd. Dit geldt ook voor mariene soorten, met als meest recente gebeurtenis (29 september 2003) de eerste vondst in Nederland van de bultrug *Megaptera novaeangliae*.

Dit artikel gaat specifiek in op zeehonden en walrussen. Daarbij wordt voor de dwaalgasten eerst het normale verspreidingsgebied beschreven en worden de aantallen die de laatste 15 jaar aan de kust van Nederland zijn aangetroffen vermeld. Daarna worden patronen in voorkomen en samenstelling van die aantallen besproken. Tenslotte zal worden ingegaan op de vraag of er als gevolg van de opwarming van de aarde, veranderingen in het voorkomen van de inheemse soorten en dwaalgasten te verwachten zijn.

Bewoners en dwaalgasten

We kennen twee soorten inheemse zeehonden: de gewone zeehond *Phoca vitulina* en de grijze zeehond *Halichoerus grypus*. Als dwaalgast worden aan onze kusten vijf soorten vinvoetigen aangetroffen: de zadelrob *Phoca groenlandica*, de klapmuts *Cystophora cristata*, de ringelrob *Phoca hispida*, de baardrob *Erignathus barbatus* en de walrus *Odobenus rosmarus*.

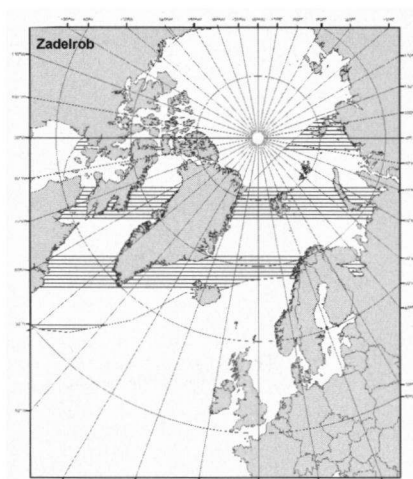
De grijze zeehond, of kegelrob, is overigens een geval apart. Zou dit artikel 20 jaar geleden zijn geschreven, dan zou deze soort tot de dwaalgasten hebben behoord. Na vrij algemeen te zijn geweest rond het begin van onze jaartelling maakt deze soort aan het eind van de Middeleeuwen, waarschijnlijk door overbejaging, geen deel meer uit van onze inheemse fauna (Reijnders, 1978). Ofschoon er incidenteel wel grijze zeehonden aan de kust en in de Waddenzee werden gesignaleerd, is pas vanaf 1985 weer sprake van een kolonie. Sinds die tijd is de kolonie (gevestigd op de Richel

tussen Vlieland en Terschelling) gestaag gegroeid (Reijnders e.a., 1995; Reijnders & Brasseur, 2002). Momenteel zijn er meerdere kolonies in de westelijke Waddenzee. Het totale aantal door ons per vliegtuig getelde dieren bedroeg in 2003 meer dan 1050 stuks. Naar schatting zijn er in het seizoen 2002-2003 minstens 150 jongen geboren.

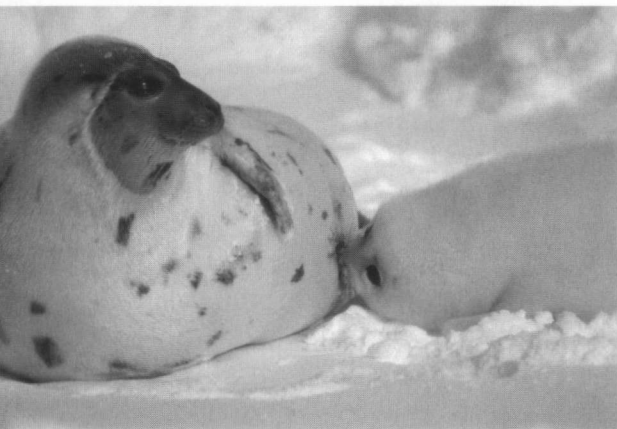
Verspreidingsgebied van de dwaalgasten

zadelrob

De zadelrob is een typisch Arctische zeehondensoort. De dieren volgen in de winter het zeeijs naar het zuiden, maar kunnen ver de open zee op gaan om te foerageren. Grotere groepen komen voor in de open Arctische Atlantische Oceaan.

Figuur 1*: verspreiding van zadelrob.

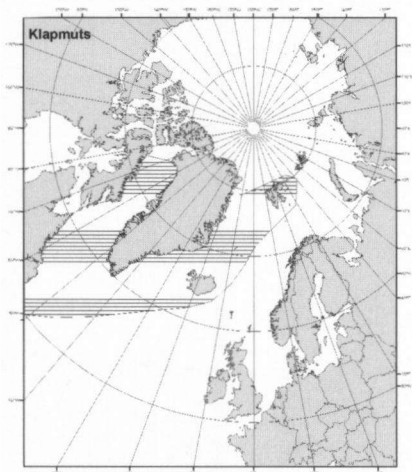

Zogende zadelrob met jong in de streek waar ze thuis hoort. Foto: Kjell-Arne Fagerheim

In drie verschillende gebieden worden in de lente de jongen geboren: Newfoundland en de Golf van St. Lawrence, de Groenland Zee (rond Jan Mayen) en de Witte Zee. De verspreiding is weergegeven in fig. 1^a. Gedurende de zomer zwermen de dieren uit over alle sub-Arctische en Arctische wateren. Dwaalgasten komen in de Noordzee voor langs de Noorse kust, de Britse kust, de Waddenzee, de Nederlandse, Belgische en Franse Noordzeekust. In België is pas in 2003 de eerste zadelrob gevonden (Van Gompel, 2003).

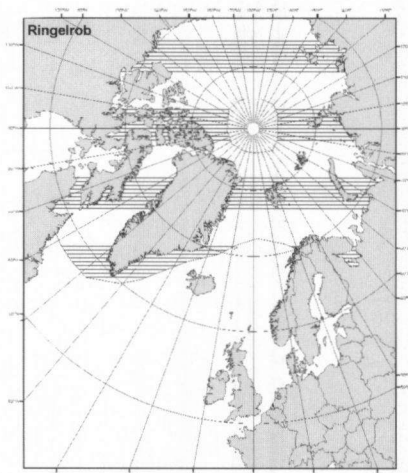
klapmuts

De klapmuts is een vrij solitair voorkomende soort, die vooral wordt aangetroffen rond dik pakijis in de diepere Atlan-

Figuur 1^b: verspreiding van klapmuts.

tische wateren in het Arctisch gebied. De voornaamste gebieden waar de klapmuts voorkomt strekken zich uit van Bereneiland en Spitsbergen tot Jan Mayen, IJsland, Straat van Denemarken, Groenland, oostkust van Baffin Eiland en Labrador. Voor verspreiding zie fig.1^b. Dwaalgasten komen regelmatig in de Noordzee voor langs de Britse kust, de Waddenzee, de Nederlandse, Belgische en Franse kust tot aan Spanje en Portugal toe.

Figuur 1^c: verspreiding van ringelrob.

ringelrob

De algemeenste soort in het Arctisch gebied is de ringelrob. Hij komt voor in de meeste circumpolaire zeeën en kusten, met name de noordelijke Beringzee, Alaska en Noord Canada, Nova Zembla, Spitsbergen, Groenland, en Baffin Eiland. Voor verspreiding zie fig. 1^c.

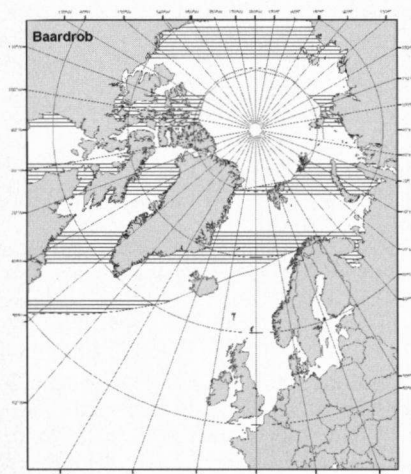
Dwaalgasten komen regelmatig voor in de gehele Noordzee, zo ook op de Nederlandse kust, de kust van Frankrijk en tot in Portugal. Doordat ringelrobben sterk op gewone zeehonden lijken, is het aannemelijk dat deze soort niet altijd wordt herkend en de meldingen ervan daardoor ondervetegenwoordigd zijn.

baardrob

Ook de solitaire baardrob kent een circumpolaire verspreiding, iets minder noordelijk dan de ringelrob. Baardrobben worden vooral aangetroffen in het gebied van de Laptev Zee in westelijke richting tot aan de Hudson Baai en in zuidelijke richting tot aan Noord Noorwegen (Finnmark) en de Golf van St.

Atlantische Oceaan als de Stille Zuidzee. De dichtstbijzijnde populaties bevinden zich langs de Noorse kust (tussen 63° en 81° NB), Spitsbergen en Nova Zembla. Voor verspreiding zie fig. 1^e.

Dwaalgasten, behorende tot de Atlantische ondersoort *Odobenus rosmarus rosmarus*, komen zeer incidenteel voor langs de Deense kust, de Britse eilanden, de Duitse en de Nederlandse Noordzeekust.

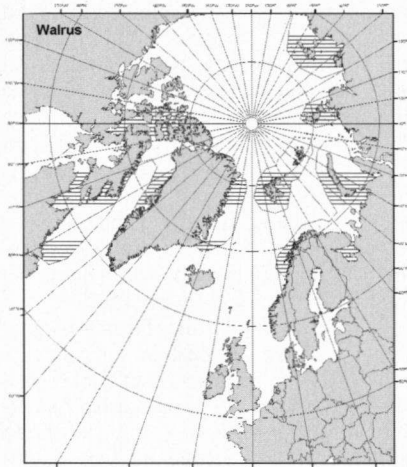

Figuur 1^d: verspreiding van baardrob.

Lawrence. Voor verspreiding zie fig. 1^d. Dwaalgasten komen in de Noordzee voor op de Schotse eilanden en zelden op de kusten van Nederland, Frankrijk en Spanje.

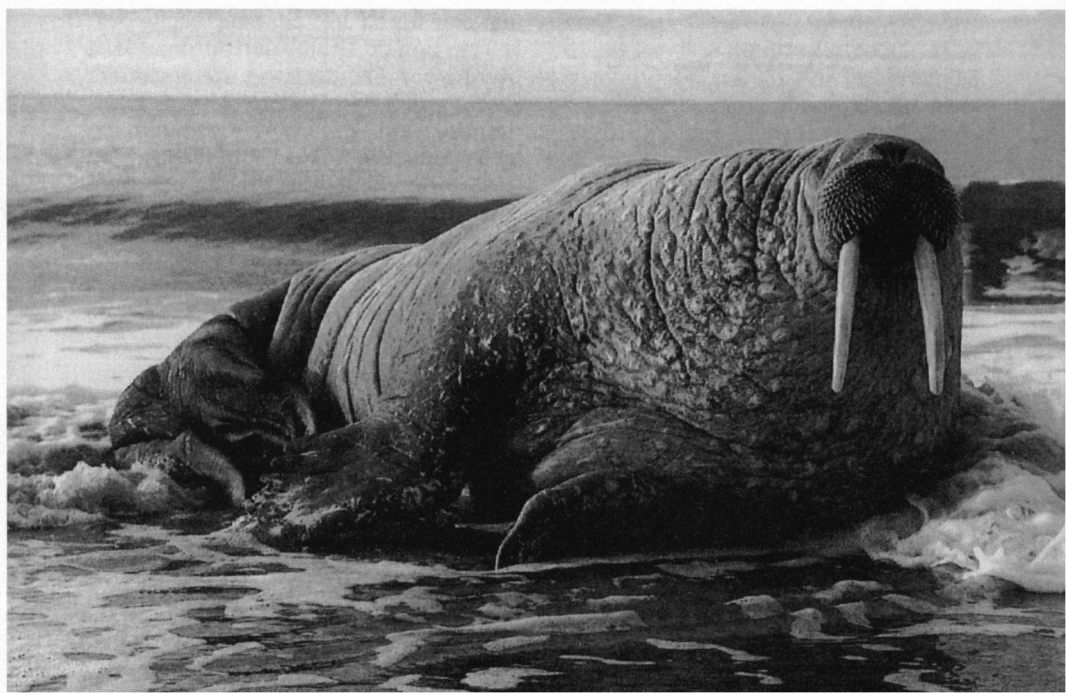
walrus

Een van de grootste vinvoetigen is de walrus, een goede tweede qua grootte en gewicht achter de zeeolifant. Komt voor in ondiepe Arctische wateren in zowel de

Figuur 1^e: verspreiding van walrus.

De walrus van januari 1998 op Ameland. Foto: Tom Wouters

	zadelrob	klapmuts	ringelrob	baardrob	walrus
1987-1989	11	1	2	1	0
1990-1992	2	1	3	0	0
1993-1995	3	0	1	0	0
1996-1998	2	6	1	0	1
1999-2001	2	3	2	0	0

Aantallen dwaalgasten en ontwikkeling daarin

Door verschillende omstandigheden worden dwaalgasten niet altijd goed herkend en geregistreerd. Daardoor wordt een analyse van ontwikkelingen in de tijd bemoeilijkt. Allereerst is er het probleem van soortherkenning. Bij een walrus zal men zich niet snel vergissen. Maar bij de andere besproken soorten is de juiste determinatie minder makkelijk. Vooral jongere dieren lijken vrij veel op gewone zeehonden. Daarnaast is het aantal gevonden dieren, en dat geldt ook voor de algemenere gewone en grijze zeehond, sterk afhankelijk van het aantal waarnemers en de uren die men aan het strand doorbrengt. Juist die inspanning: aantal mensen en bestede tijd, is niet constant door de jaren heen. Zeker niet over een aantal decennia gezien. Daardoor levert vergelijking van gevonden aantallen in de verschillende jaren slechts een kwalitatief beeld op.

In het verleden werden nagenoeg alle afzonderlijke vondsten, met vindplaats en -datum, voor alle vijf soorten in keurige lijsten opgesteld en gepubliceerd (zie o.a. van Bree, 1997 en daarin geciteerde literatuur). Dat gebeurde op grond van door een groot aantal collega's aangeleverde data. Helaas zijn die samenvattingen recentelijk niet verschenen en ook niet beschikbaar. Uit mondelinge mededelingen en jaarverslagen is echter toch een representatief beeld te schetsen. Voor alle besproken soorten zijn de gegevens over 1987-2001, samengevat voor periodes van drie jaar, weergegeven in tabel 1.

Tabel 1 Strandingen van de verschillende soorten in Nederland per periode van drie jaar.

In het oog springend zijn de hoge aantallen van de zadelrob in de periode 1987-1989. Het 'topjaar' was 1987, met 9 vondsten. Deze invasie van zadelrobben wordt toegeschreven aan een massale zuidelijke trek door voedselgebrek in hun normale leefgebied. Het stapelvoedsel voor zadelrobben, de lodde (een haringachtige), was door overbevissing in de Barentszee vrijwel niet meer beschikbaar (Haugh *et al.*, 1991, Haugh & Nilssen, 1995). Voor de bewering dat dit ook weer in 1995/1996 het geval was (van Bree, 1997) hebben we geen enkel wetenschappelijk bewijs gevonden.

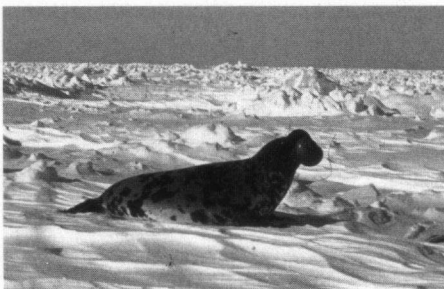
Van de klapmuts is in 1996-1998 een relatief hoog aantal dieren geregistreerd. De ringelrob wordt elk jaar, zij het in lage aantallen, geregistreerd.

Voor de baardrob en de walrus geldt in gelijke mate dat ze in de gehele periode 1987-2001 elk slechts een keer zijn aangetroffen. Voor zover ons bekend is de baardrob voor het eerst en tot nu toe voor het laatst gevonden in 1988. De walrus is in de vorige twee eeuwen slechts vier keer geregistreerd.

De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat er geen sprake is van een trendmatige toef of afname in gevonden aantallen in de laatste 15 jaar.

Nederland representatief?

Het is interessant te zien of het beeld van de vondsten in Nederland representatief is voor wat er op de kusten rond de Noordzee wordt waargenomen. Met andere woorden, als het afdwalen van de besproken soorten naar het zuiden toe zichtbaar wordt door registratie op de Nederlandse kust, zouden ook op de kusten van andere landen rond de Noordzee dergelijke vondsten te verwachten zijn. In tabel 2 zijn de vondsten

Volwassen klapmutsmannetje, hier veel noordelijker. Foto: Bjørn Bergflødt

	zadelrob	klapmuts	ringelrob	baardrob	walrus
1987-1989	38	7	10	6	1
1990-1992	5	6	9	0	0
1993-1995	23	5	9	2	0
1996-1998	3	16	3	2	2
1999-2001	3	7	2	4	0

van de behandelde vijf soorten vinvoetigen weergegeven.

Uit die tabel valt op te maken dat ook voor de rest van West-Europa geldt dat de baardrob en de walrus slechts zelden wordenesignaleerd. De zadel-, ringelrob en klapmuts worden daarentegen regelmatig op de diverse kusten gezien. De algehele conclusie uit de beschikbare gegevens is dat de piek in gevonden aantallen zadelrobben in 1987 veroorzaakt werd door voedselgebrek (overbevissing). De tweede toename, voor zadelrobben in 1994-1995 en voor klapmutsen in 1996, is niet door overbevissing in de Barentszee te verklaren. Andere factoren moeten een rol hebben gespeeld.

Een aantal bijzonderheden omtrent deze vondsten is opmerkelijk genoeg om apart te vermelden. Opvallend is dat er tot dit jaar nog geen zadelrob op de Belgische kust werd gevonden, terwijl dat in Zuid-Nederland en Frankrijk al vaker het geval was. Dit in tegenstelling tot de ringelrob en klapmuts die wel in België werden gezien. Toeval, maar ook de relatief korte kustlijn en mogelijk een minder uitgebreid strandingsnetwerk met geoefende waarnemers zouden dit kunnen verklaren.

Een tweede opvallend fenomeen is dat de meeste vondsten van klapmutsen en ringelrobben jonge dieren zijn. Van de ons uit de 20e eeuw bekende gevallen in West-Europa, is ongeveer 90% als jong geclassificeerd. Op zich niet verwonderlijk, omdat het onder veel zeehondensoorten veelal de jongere dieren zijn die zwerftochten ondernemen. Dit zogenaamde exploratieve gedrag heeft duidelijk evolutionaire relevantie. Bij de zadelrob komen ook oudere dieren naar het zuiden en is 57% van de vondsten jonge dieren. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat het schatten van leeftijd (op grond van lengte en soms gewicht) een subjectieve zaak is. Dat levert zelfs voor geoefende zeehondenkenners problemen op.

Minder snel zullen misdeterminaties voorkomen bij het vaststellen van het

Tabel 2 Strandings van de verschillende soorten in West-Europa per periode van drie jaar.

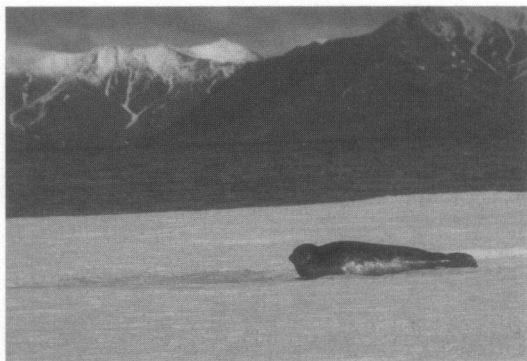
geslacht. Uit dezelfde data set als hier voor besproken, is de verhouding mannetjes : vrouwtjes berekend. Bij de zadelrobben worden vooral mannetjes (m:v = 1:0,1; n = 59) gezien. Bij de ringelrobben zijn er wat meer vrouwtjes (m:v = 1:1,7; n = 46) en bij de klapmutsen (m:v = 1:1,3; n = 46) is er geen significant verschil.

Wat brengt klimaatsverandering?

Voor zover nu bekend is zal het klimaat in West-Europa veranderen en zullen hogere temperaturen optreden, gecombineerd met zeespiegelstijging. Voor de gewone en grijze zeehond en tevens de huidige dwaalgasten, behoeft dit in principe geen probleem te zijn. Door zandtransport vanuit de Noordzee, zal naar verwachting door ophoging van de zandbanken het stijgen van de zeespiegel kunnen worden bijgehouden. We nemen dan aan dat er in de huidige omstandigheden (verwachte stijging van 60 cm in de komende 50 jaar, hoeveelheid zandtransport, heersende windrichting en windsterkte) geen directe, meetbare veranderingen zullen optreden.

Let op de snor van de baardrob.
Foto: Kees Camphuysen

De ringelrob is de algemeenste zeehond van het Arctisch gebied. Foto: Kees Camphuysen

Door het warmer worden zullen de dieren aanvankelijk vaker op de zandbanken komen. Dat komt doordat het bij stijgende luchttemperatuur voor de dieren energetisch (qua warmtehuishouding) voordeliger wordt om op de kant te komen. Tenzij het extreem warm wordt en ze weer afkoeling in het water gaan zoeken. Daardoor neemt de kans op contacten tussen de dieren toe en daarmee ook het overdragen van ziektekiemen. Ten gevolge daarvan zullen wellicht vaker massale sterftes optreden, zoals de laatste twee virusepidemieën onder gewone zeehonden in 1988 en 2002. Verschuivingen lager in de voedselketen o.i.v. temperatuurstijging zullen wat betreft het voedselaanbod (prooi-soorten), naar verwachting geen grote invloed hebben. Zeehonden zijn in het algemeen opportunistisch in hun voedselkeuze. Ze eten wat het makkelijkst te bemachtigen is en kunnen snel overschakelen. Mogelijk vormt een toenemende kans op toxische algenbloei een extra risico voor de zeehonden, maar de omvang daarvan is momenteel niet in te schatten. Het is aannemelijk dat de verspreidingsgrens van de gewone en de grijze zeehond verder naar het noorden zal opschuiven. Kunnen we ook nieuwe dwaalgasten verwachten? De soorten die nu vanuit het Noorden komen, worden tot in Spanje en Portugal aangetroffen. Het is derhalve volgens onze inschatting niet aan te nemen dat met een aantal graden temperatuurstijging in het huidige patroon veel verandering zal komen. Vanuit het zuiden zijn v.w.b. vinvoetigen niet veel soorten die naar de Nederlandse kust c.q. de Noordzeekusten zullen opschuiven. De monniksrob is de dichtstbij levende soort met leefgebieden in de

Middellandse Zee, Mauretanië en Madeira. De aantallen zijn momenteel echter zo gering dat de kans erg klein is dat die soort tot 'onze' dwaalgasten gaat behoren.

Vooralsnog zullen de huidige soorten de categorie dwaalgasten blijven uitmaken. Daarbij is voor de klapmuts, zadelrob en ringelrob, als duidelijk regelmatige bezoekers, de term dwaalgast van toepassing. De vondsten van walrus en baardrob zijn eerder als incidenten te beschouwen.

Literatuur:

- Bree, P.J.H. van, 1997. On extralimital records of Arctic seals (Mammalia, Pinnipedia) on the West-European continental coast in the past and at present - a summary. *Beaufortia* 47: 153-156.
- Gompel, J. van, 2003. Eerste waarneming zadelrob in België. *Zoogdier* 14(3): 25.
- Haugh, T., A.B. Krøyer, K.T. Nilssen, K.I. Ugland & P.E. Aspholm, 1991. Harp seals *Phoca groenlandica* invasions in Norwegian coastal waters: age composition and feeding habits. *ICES J. Mar. Sci.* 48: 363-371.
- Haugh, T. & K.T. Nilssen, 1995. Ecological implications of harp seals *Phoca groenlandica* invasions in northern Norway. In A.S. Blix, L. Walløe & Ulltang (eds), *Whales, seals, fish and man*. Elsevier Science B.V., Amsterdam, pp. 545-556.
- Reijnders, P.J.H., 1978. De grijze zeehond in het Waddengebied. *Waddenbulletin* 13: 500-502.
- Reijnders, P.J.H., J. Van Dijk & D. Kuiper, 1995. Recolonization of the Dutch Wadden Sea by the grey seal *Halichoerus grypus*. *Biol. Conserv.* 71: 231-235.
- Reijnders, P.J.H. & S.M.J.M. Brasseur, 2002. Veränderungen in Vorkommen und Status der Bestände von Seehunden und Kegelrobben in der Nordsee - Mit Anmerkungen zum Robbensterben 2002. In: J. Lozán, E. Rachor, K. Reise, J. Sündermann & H. von Westernhagen (Hrsg.), *Warnsignale aus der Nordsee: Neue Folge. Vom Wattenmeer bis zur offenen See. Wissenschaftliche Auswertungen*, Hamburg (ISSN 3-00-010166-7), in Kooperation mit GEO, 330-339.

Peter Reijnders & Sophie Brasseur
 Alterra, Marine & Coastal Zone
 Research
 Postbus 167
 1790 AD Den Burg